

STUDIA GENERALIA 2010 TIETO MUUTTUVASSA MAAILMASSA

7.10.2010 TIETO, TOTUUS JA VIISAUS

MITEN TIETO MUUTTUU VIISAUDEKSI JA SIVISTYKSEKSI?

Kansleri, prof. Ilkka Niiniluoto

Kun Dante runoteoksessa *Jumalainen näytelmä* kohtaa Odysseuksen Helvetissä pehtollisten neuvonantajien osastossa, Troijan sodan veteraani kertoo ohjanneensa joukkonsa Gibraltarin salmesta Herkuleen porttien läpi kohti tuntematonta: ihmistä ei ole luotu "matojen elämään", vaan "hyveiden ja tiedon tielle". Hyve ja tiedot ovat kaksi ulottuvuutta siinä, mitä kreikkalaiset ajattelijat kutsuivat viisaudeksi (kr. *sophia*, lat. *sapientia*). Aristoteles jakoi tältä pohjalta "viisauden ystävien" harjoittaman filosofian käytännölliseen ja teoreettiseen osaan, jotka molemmat ovat tärkeitä ihmiselle "rationaalisena eläimenä". Ruotsalainen Carl von Linné antoi 1735 systemaattisessa luokittelussaan ihmislajille tieteellisen nimen *Homo sapiens*, "viisas ihminen". Tshekkiläinen oppinut Comenius esitti 1650 ajatuksen "pansofiasta", kaikille ihmisille koulutuksen kautta jaettavasta viisaudesta. Saksalainen Immanuel Kant lausui valistuksen iskulauseen muodossa *Sapere aude!* eli "rohkene ajatella", uskalla olla viisas. Siveellisyys ja tietäminen ovat keskeiset ainekset myös J. V. Snellmanin sivistys-käsitteessä, jonka perustana on saksan kieleen jo keskiajalla omaksuttu termi *Bildung* ja kreikan kasvatus-ta tarkoittava termi *paideia*.

Tieto on kreikkalaisten filosofien suurenmoinen keksintö. Platon määritteli tiedon (kr. *episteme*, lat. *scientia*) todeksi uskomukseksi, jolla on perustelu tai selitys. Aitoa tietoa ovat siis uskomukset, jotka ovat totuudenmukaisia ja oikeutettuja. Aristoteleelle keskeistä on selittävä tieto - eli tieto, miksi asiat ovat niin kuin ovat. Tämän tieto-käsitteen pohjalta myös suomen kielessä puhutaan "tietokirjallisuudesta", kouluissa annettavasta "tiedollisesta kasvatuksesta" ja yliopistoissa opetettavasta "tieteellisestä tiedosta".

Tieto-sanaa on kuitenkin vesitetty suomessa 1950-luvulta lähtien, kun uusille tehokkaille laskukoneille (engl. *computer*, ruots. *dator*) annettiin juhlallinen nimi "tietokone", datan eli merkkien liikuttamista ja latomista alettiin kutsua "automaattiseksi tietojenkäsittelyksi" sekä kaikkea painetun ja sähköisen informaation välitystä "joukkotiedotukseksi". Tosiasiassa 1980-luvulla Suomeenkin rantautunut uusi "informaatioyhteiskunta" tai "tietoyhteiskunta" merkitsi datan tai informaation valtavaa lisäystä, jossa aidon tiedon suhteellinen osuus on ollut vähenemässä.

Internetin päälle rakennettu World Wide Web on vuodesta 1990 lähtien tuonut maailman "infoähkyyn" myönteisen lisän: tarjolla on valtava paljous usein totuudenmukaista informaatiota, mutta vastuu sen valitsemisesta ja jäsentämisestä, tulkitsemisesta ja ymmärtämisestä sekä perustelujen ja relevanssin arvioimisesta jää viime kädessä vastaanottajalle. Informaation jalostaminen tiedoksi ja tiedon hyödyntäminen toiminnassa edellyttävät kriittistä ajattelua, viisasta harkintaa ja hyvää yleissivistystä.

Snellmanin kannattaman humboldtilaisen sivistysyliopiston mallin mukaan yliopiston perustehtäviä ovat uuden tiedon luominen tutkimuksen avulla ja nuorison koulutus tieteelliseen ajatteluun. Tutkimusperustainen opetus tarkoittaa osaltaan sitä, että opetuksen sisällöt vastaavat tiedeyhteisön saavuttamaa ajan tasalla olevaa tieteellistä tie-

toa luonnosta, ihmisestä ja yhteiskunnasta. Mutta se merkitsee myös ihannetta, jonka mukaan opettajien esimerkin kautta opiskelijat oppivat itse arvioimaan aikaisempaa tietoa ja luomaan uutta tietoa. Sivistys ei ole valmiin tiedon päähän pönttämistä ja muistamista, vaan kykyä etsiä ja muodostaa tietoa. Filosofit, psykologit ja kasvatustieteilijät ovat tältä pohjalta kehittäneet "oppimisen oppimisen", "kysymysten logiikan", "tietämisen taitojen", "tutkivan oppimisen" ja "hajautetun ryhmä-älyn" malleja, joiden juurena ovat Sokrateen esimerkkiä seuraavat dialogit Platonin Akatemiassa.

Yliopiston tehtäviin kuuluu myös "vapaa sivistystyö", tiedon jakaminen kiinnostuneelle laajalle yleisölle. Informaatio- ja kommunikaatioteknologian (ICT) hyödyntäminen kirjastoissa, arkistoissa, oppimiskeskuksissa, luennoilla ja julkaisuissa tarjoaa sivistystyölle monipuolisia mahdollisuuksia. Samaa tarkoitusta palvelee tieteellisen tiedon ja tutkimusaineistojen vapaa saatavuus ja käytettävyys (Open Access).

Viisauteen ja sivistykseen kuuluu myös eettinen näkemys hyvästä elämästä ja oikeudenmukaisuudesta, ympäristöä ja yhteiskuntaa koskevasta vastuusta. Tietoa on käytettävä hyväksi tavalla, joka tukee ihmisten vapautta ja turvallisuutta, hyvinvointia ja perusoikeuksia. Tämä edellyttää moraalikasvatusta, joka on perheiden, koulujen, korkeakoulujen, yliopistojen, tieteen, taiteen, uskonnon, kansalaisjärjestöjen ja median yhteinen tehtävä. Filosofian erityinen tehtävä on osoittaa, että myös etiikan periaatteista voidaan käydä järkipäistä arvokeskustelua, jossa kysymykset ja argumentit auttavat meitä ottamaan omakohtaisesti perusteltua kantaa hyvän elämän tavoitteista ja pelisäännöistä. Viisaus ei ole vain ikääntymisen kartuttamaa kokemusta, vaan myös opittavissa olevaa ajattelun taitoa elämän valintoja koskevissa kysymyksissä.

Kirjallisuutta:

Ilkka Niiniluoto: *Informaatio, tieto ja yhteiskunta - filosofinen käsitteanalyysi*, 1989.

Ilkka Niiniluoto: *Järki, arvot ja välineet - kulttuurifilosofisia esseitä*, 1994.

Ilkka Niiniluoto: *Totuuden rakastaminen - tieteenfilosofisia esseitä*, 2003

Studia Generalia -tilaisuudet videoidaan. Niitä voi seurata internetissä sekä suorina lähetyksinä että tallenteina: [www.helsinki.fi/videot_Tilaisuuden_jalkeen_on_mahdollista_kayda_blogi-keskustelua_luentojen_aiheista_osoitteessa: http://blogs.helsinki.fi/studiageneralia/](http://www.helsinki.fi/videot_Tilaisuuden_jalkeen_on_mahdollista_kayda_blogi-keskustelua_luentojen_aiheista_osoitteessa_http_blogs_helsinki_fi_studiageneralia/).

Luentosarjan on suunnitellut Helsingin yliopiston Studia Generalia -toiminnan tieteellinen ohjausryhmä ja sen toteuttaa Helsingin yliopiston Avoin yliopisto.

Lisätietoja:

Tieteellisen ohjausryhmän puheenjohtaja,
vararehtori Kimmo Kontula
p. (09) 191 24150
kimmo.kontula@helsinki.fi

Koulutussuunnittelija
Sanna Saari-Salomei
p. (09) 191 28047
studiageneralia@avoin.helsinki.fi